

ВЕТЛИВЫЯ ЗВАРОТЫ Ў БЕЛАРУСКІМ СЕЦІВЕ

Жывучы ў час «лінгвістычнага постмадэрнізму» на Беларусі, мы не можам не заўважыць новых фарматаў, новых сфер, у якіх выкарыстоўваецца беларуская мова (*Інтэрнэт, мабільная сувязь, рэклама* і інш.), а таксама новых дынамічных працэсаў, якія ў сувязі з гэтым адбываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове (далей — СБЛМ).

Беларуская мова паступова «адваёўвае» новыя сферы ўжытку, пашырае сваю камунікатыўную прастору. Адною з такіх сфер з'яўляецца Інтэрнэт-камунікацыя. Галоўным рэпрэзэнтантам СБЛМ доўгі час была і застаецца *мастацкая літаратура*. Зараз да мастацкай літаратуры далучыўся і Інтэрнэт — яшчэ адзін канал камунікацыі, дзякуючы якому адбываецца пашырэнне аб'ёму камунікацыйнага прызначэння беларускай мовы. А гэта значыць, што, дзякуючы Інтэрнэту і мабільнай сувязі, «узрастаючае звужэнне» камунікацыі на беларускай мове пасля рэферэндума 1995 г.» [2, с. 126] паспяхова пераадольваецца, а працэс камунікавання на мове тытульнай нацыі выходзіць на якасна новы ўзровень. У сітуацыі «культурнай ізаляцыі» для пэўнай часткі беларусаў Байнэт — адзіная рэальная магчымасць размаўляць на роднай мове, а СБЛМ — рэальны сродак зносін, хоць і віртуальных. Вырасла *новае* пакаленне маладых людзей, якія лічаць беларускую мову **элітарнай**, а сябе — **беларускай элітай**.

1. Беларуская мова ў Інтэрнэце: агульная характарыстыка

Беларускі Інтэрнэт, або *Сеціва* (тэрмін С. Шупы), — гэта па сутнасці «лакмусавая паперка» моўнай сітуацыі на Беларусі. Характарызуючы апошнюю, адзначым наяўнасць двух варыянтаў СБЛМ: *афіцыйнага (кадыфікаванага)* і *інавацыйнага (альтэрнатыўнага, «класічнага»)*; паралельнае суіснаванне і нават «канкурэнцыю» дзвюх правапісных сістэм: «*тарашкевіцы*» і «*наркамаўкі*»; а таксама традыцыйную для сучаснай Беларусі «*трасянку*», якая па сутнасці пачынае адыгрываць ролю гарадскога прастомаўя.

Навідавоку тры стыхіі Байнэта [1]¹:

(1) «**сабака**» (карэляцыя з афіцыйным варыянтам СБЛМ, арыентаваным на рускую мову);

(2) «**малпа**» (карэляцыя з «інавацыйным» варыянтам СБЛМ, арыентаваным на «Беларускую граматыку для школ» (Вільня, 1918) Б. Тарашкевіча, на польскую мову і заходнебеларускія гаворкі);

(3) «**слімак**» (карэляцыя з пурыстычнай традыцыяй, таксама дастаткова моцнай у СБЛМ).

Чаго ж у мове беларускага Сеціва больш — «**сабакі**», «**малты**» ці «**слімака**»? Мусім канстатаваць наяўнасць усіх трох «стыхій» пры пэўным

¹ Па аналогіі з інтэрпрэтацыйнай сімвалам @ (англ. *at* — бел. 'у' / 'на') у беларускай культурнай прасторы: 1) як '**сабака**' — з рускай мовы; 2) як '**малпа**' — з польскай мовы; 3) як '**слімак**' ('**слімачок**') — арыгінальная беларуская назва.

дамінаванні «малпы». Найбольш істотнай асаблівасцю беларускамоўных інтэрнэт-рэсурсаў з’яўляецца выкарыстанне ў іх пераважна *інавацыйнага варыянта* СБЛМ. Правапіс такіх рэсурсаў — у асноўным «*тарашкевіца*». «Насельнікі» Байнэта ўспрымаюць «*наркамаўку*» як старую, нягнуткую, ненатуральную сістэму, тады як «*тарашкевіцу*» — як жывую, свабодную ад «умоўнасцей», адкрытую сістэму, больш прэстыжную ў параўнанні з афіцыйным варыянтам. Больш за тое, у інтэрнэтным маўленні даволі моцная тэндэнцыя да ігнаравання / разбурэння (лібералізацыі) афіцыйных норм і да частковай іх замены інавацыйнымі варыянтамі, узятымі: 1) з моўнай практыкі 20–30-х гг. ХХ ст.; 2) з дыялектных крыніц (перадусім — заходнебеларускіх гаворак); 3) са славянскіх (польскай, украінскай і чэшскай) і германскіх (перадусім — англійскай) моў. Відавочная пры гэтым *дынаміка нормы СБЛМ*, што дазваляе казаць пра *плюралізм нормы*, якая існуе ў двух варыянтах: *афіцыйным (кадыфікаваным)* vs. *інавацыйным*. Прычыны ўзнікнення шматлікіх варыянтаў у СБЛМ, відавочна, звязаны з пошукамі яе носьбітамі рацыянальных і натуральных крыніц і шляхоў яе развіцця. Адзначаныя вышэй сродкі запускаяць механізм натуральнага развіцця беларускай мовы, які доўгі час «штучна стрымліваўся жорсткімі нарматыўнымі рэгламентацыямі».

Тэндэнцыя да «адштурхоўвання» ад усяго рускага, якую можна лічыць *праявай пурыстычнай традыцыі*, выразна праяўляецца і ў Сеціве. Аднак у сваёй барацьбе з «усім рускім» радыкальная плыня не заўважае, як трапляе ў іншую пастку — пастку **паланізацыі**, чым тлумачацца шматлікія *інавацыйны польскага паходжання*. А гэта ўжо чарговая крайнасць.

Мова беларускага «*netspeak’a*» досыць далёкая як ад афіцыйнага стандарта, так і ад класічнай «тарашкевіцы», таму лічым мэтазгодным разглядаць беларускую мову Байнэта як **адмысловы** варыянт СБЛМ.

Усё адзначанае вышэй адпавядае агульнай тэндэнцыі **быцця** СБЛМ: спецыфіка, унікальнасць беларускай мовы ў яе *сінкрэтызме* (параўн. з канцэпцыяй «Беларуская літаратурная мова: паміж *Slavia Orthodoxa* і *Slavia Latina*» ў [3]).

У Сеціве беларуская мова пачуваецца досыць вольна і гнутка. Для СБЛМ Інтэрнэт — прастора, у якой ніхто і нішто не перашкаджае яе натуральнаму развіццю, не замінае ёй заставацца «жывой», свабоднай ад жорсткіх абцугоў кадыфікаваных норм і правілаў. На нашу думку, задача беларусістаў — не ўмешвацца ў «творчы працэс», а ўдумліва і крытычна адзначаць і фіксаваць усё тое, што ў мове Байнэта адбываецца. І не рабіць пакуль лёсавызначальных высноў адносна негатыўнага ўплыву Інтэрнэта на чысціню і мілагучнасць беларускай мовы. Такая пастаноўка праблемы дазваляе ўздымаць пытанні, важныя для ўсёй нашай культуры, а не толькі для так званага *нэцікета*².

² Пад *нэцікетам* разумеюцца правілы паводзінаў, правілы зносінаў у Інтэрнэце, а таксама традыцыі і культура інтэрнэт-супольнасцей, якіх прытрымліваецца большасць «інтэрнаўтаў».

2. Ветлівыя звароты беларусаў: ад станаўлення сістэмы — да выкарыстання ў Сеціве

Ветлівыя звароты — гэта своеасаблівая візітоўка пэўнага інтэрнаўта (ці карыстальніка Сеціва) пры ўваходзе ў чат ці на форум. Станаўленне і дынаміка сістэмы ветлівых зваротаў адбывалася ў беларускай літаратурнай мове ў пачатку — першай палове XX ст. Таму нам цікава было параўнаць тыя ветлівыя звароты, што выкарыстоўваюцца сучаснымі карыстальнікамі Сеціва, з этыкемамі, што выкарыстоўваліся ў эпістальярнай практыцы беларусаў перыяду фарміравання новай беларускай літаратурнай мовы і Першага нацыянальнага адраджэння.

У 10–20-я гг. XX ст. у беларускай мове склалася **унікальная сістэма базавых этыкетных мадэляў**. Як паказвае матэрыял, у канцы XIX ст. — пачатку XX ст. некалькі разоў змяняліся акцэнтны ў афіцыйных эпістальярных паводзінах беларусаў: на змену **інтэлігенцкім польскім пане / паночку** (канец XIX ст. — 10-я гг. XX ст.) прыходзяць **уласна беларускія народныя дзядзька / цётка** (20-я гг. XX ст.), якія ў сваю чаргу ў 30-я гг. XX ст. выцясняюцца стылістычна-маркіраванымі канструкцыямі з вакатывам **таварыш / таварышы** (гл. табліцу) і рускай інавацыяй з імем па бацьку.

Табліца 1

<i>пане / паночку / паночкі</i> (канец XIX ст. — 10-я гг. XX ст.)	<i>дзядзька / цётка</i> (20-я гг. XX ст.)	<i>таварыш / таварышы</i> (30-я гг. XX ст.)
1) вакатыў <i>пане</i> ; вакатыў <i>паночку / паночкі</i>	1) вакатыў <i>дзядзька / цётка / дзядзькі</i>	1) вакатыў <i>таварыш / таварышы</i>
2) фатычны маркёр + <i>пане</i> ; фатычны маркёр + <i>паночку</i>	2) фатычны маркёр + <i>дзядзька / цётка / дзедка</i>	2) фатычны маркёр + <i>таварыш</i>
3) <i>пане</i> + імя / прозвішча	3) <i>дзядзька / цётка</i> + імя / прозвішча	3) <i>таварыш</i> + імя / прозвішча
4) <i>пане</i> + пасада / званне / род заняткаў		4) <i>таварыш</i> + пасада / званне / род заняткаў
5) фатычны маркёр + <i>пане /</i> <i>пані / панна</i> + імя / прозвішча	4) фатычны маркёр + <i>дзядзька / цётка</i> + імя / прозвішча	5) фатычны маркёр + <i>таварыш</i> + імя / прозвішча
6) фатычны маркёр + <i>пане</i> + пасада / званне / род заняткаў		6) фатычны маркёр <i>таварыш</i> + пасада / званне / род заняткаў
7) фатычны маркёр + <i>пане</i> + званне + прозвішча		
8) фатычны маркёр + <i>пане /</i> <i>пані</i> + <i>моці</i> + <i>дабрадзею</i>		

Пры гэтым заўважаюцца наступныя тэндэнцыі: (1) выразны **польскі ўплыў**, а таму адпаведна ўжыванне польскіх этыкетных мадэляў (**інтэлігенцкая лістоўная традыцыя**); (2) **уплыў рускай мовы** (пачатак **савецкай лістоўнай традыцыі**); (3) **тэндэнцыя да нацыяналізацыі**, што звязана з «адштурхоўваннем» як ад польскіх, так і ад рускіх мадэляў (**уласна**

беларуская народная традыцыя). Традыцыі (1), (3) складаюць нашаніўскую лістоўную традыцыю.

2.2. Ветлівыя звароты сучасных карыстальнікаў Сеціва выяўляліся па электронным рэсурсе *by_tova* / «Беларуская мова ў Інтэрнэце» на LJ (Live Journal): праведзены зрэз за год (з мая 2009 г. — па май 2010 г.), у выніку чаго выяўлены 82 ужыванні ветлівых зваротаў.

Разгледзім найбольш прадуктыўныя формулы, сярод якіх мэтазгодна вылучаць традыцыйныя і арыгінальныя этыкемы.

2.2.1. Традыцыйныя ветлівыя звароты ў маўленні карыстальнікаў рэсурса *by_tova*.

Табліца 2

Ветлівы зварот	Колькасць ужыванняў
1. <i>Спадарства!</i> / <i>Шаноўнае спадарства!</i> / <i>Паважанае спадарства!</i> / <i>Прывітанне, шаноўнае спадарства!</i> / <i>Добры дзень, спадарства!</i> / <i>Вітаю спадарства!</i>	35
2. <i>Сябры!</i> / <i>Шаноўныя сябры!</i>	13
3. <i>Панове!</i>	4
4. <i>Сяброве!</i>	2
5. <i>Шаноўная грамада!</i>	2
6. <i>Пані і панове!</i>	1
7. <i>Паважаныя пані і паненкі!</i>	1
8. <i>Шаноўнае панства і спадарства!</i>	1
9. <i>Браткі беларусы!</i>	1
10. <i>Шаноўныя!</i>	1
11. <i>Паважаныя ўдзельнікі суполкі!</i>	1
12. <i>Таварышчы!</i>	1
13. <i>Прывітанне, народ!</i>	1
14. <i>Šanoŭnaje państwo!</i>	1
15. <i>Vitaju shanounaje spadarstva!</i>	1

Сабраны матэрыял пацвярджае статус этыкемы *Спадарства!* (ізаляванае ўжыванне або з маркёрамі «шаноўнае», «паважанае» ці з вітальнай этыкемай) як найбольш запатрабаванай у сучаснай маўленчай практыцы беларусаў. Замацаваная ў 90-я гг. XX ст., гэтая этыкетная формула, на нашу думку, у найбольшай ступені выяўляе нацыянальную спецыфіку беларускага моўнага этыкета разам з этыкемамі *Шаноўная грамада!* і *Браткі беларусы!*.

Як бачым, дастаткова шырокае «хаджэнне» сярод карыстальнікаў маюць і відавочныя польскія этыкемы *Панове!*; *Пані і панове!*; *Паважаныя пані і паненкі!*; *Šanoŭnaje państwo!*, якія хоць і былі традыцыйнымі і адметнымі ў ліставанні беларускай інтэлігенцыі пачатку XX ст., сёння павінны кваліфікавацца як іншасістэмныя, а таму непрымальныя. У сувязі з адзначаным вышэй цалкам недарэчнай нам падаецца кантамінаваная формула *Шаноўнае панства і спадарства!*, дзе сутыкаюцца ўласна польскі і ўласна беларускі пачаткі. Паводле польскай мадэлі *Панове!* Утворана і формула *Сяброве!*.

Відавочны рускі ўплыў мае месца ў выпадку *Шаноўныя!*. Этыкема *Таварышчы!*, ужытая карыстальнікам *Smatrysenka*, гэта хутчэй не даніна павагі гадам мінулым, а сцёб з рэалій сучасных, перадусім — з актуальнай моўнай сітуацыі і трасянікі.

Прэрагатыву звяртацца да ўсяго беларускага народа ў нас маюць адзінкі, пачынаючы з К. Каліноўскага і класікаў беларускай літаратуры, а таму формула *Прывітанне, народ!* У нашым матэрыяле прадстаўлена толькі адзінкавым выпадкам.

2.2.2. Арыгінальныя ветлівыя звароты ў маўленні карыстальнікаў рэсурса *by_tova*.

Табліца 3

Ветлівы зварот	Колькасць ужыванняў
1. <i>Шанавенства!</i>	1
2. <i>Браты і сёстры грамадзі-пісьменцы!</i>	1
3. <i>Спадары фрэндз!</i>	1
4. <i>Шаноўныя бульбазаўры!</i>	1
5. <i>Спадарасы!</i>	1
6. <i>Прывітанне, мае любыя школяры!</i>	1
7. <i>Алё! Лінгвісты і перакладчыкі!</i>	1

Як бачым, народная словатворчасць, што з’яўляецца найбольш тыповай праявай інтэрнэт-маўлення, закрунула і даволі кансерватыўны пласт этыкем — **ветлівыя звароты**. Індывідуальна-аўтарскія ўтварэнні-неалагізмы, як правіла, вызначаюцца сваёй аказіяльнанасцю, непаўторнасцю, непаўтаральнасцю і вобразнасцю, а таму ілюструюць адмысловы спосаб бачання свету моўцам. Так, напрыклад, этыкема *Спадарасы!* (націск на перадапошні склад) прыдуманая як «новы зварот да свядомага ліцвінскага грамадства». Некаторыя карыстальнікі форума ўбачылі ў прыведзеным неалагізме абразу. Некаторыя працягнулі «моўную гульню»: *спадарайтэ* (незам.) і *спадаренэ* (зам.). Мы ж бачым тут нішто іншае, як улік асаблівасцей літоўскай мовы: гл. таксама па аналогіі *мадэратарас* замест *мадэратар* у гэтым жа аўтарскім допісе.

3. Высновы

Толькі ў пачатку 90-х гг. XX ст. у моўным этыкеце беларусаў зноў адзначаецца зварот да ўласна беларускіх формул: **другая этыкетная нацыяналізацыя** звязана з заменай «чужых» (пераважна рускіх і польскіх) мадэляў на «свае» (маюцца на ўвазе мадэлі з вакатывамі *спадар / спадарыня / спадарства*, а таксама «вяртанне» мадэляў з вакатывамі *дзядзька / цётка*).

Сістэма ветлівых зваротаў беларусаў у Сеціве не разбураецца: тыя этыкемы, што пачынаюць складвацца ў беларускай літаратурнай мове на пачатку XX ст., актыўна выкарыстоўваюцца і зараз, але з большай дамінацыяй уласна беларускіх этыкетных формул.

Даследаванне дазволіла выявіць шэраг тэндэнцый. Па-першае, гэта тэндэнцыя вяртання тых этыкетных формул, што выкарыстоўваліся ў

ліставанні беларускай інтэлігенцыі пачатку XX ст. Па-другое, у беларускім Сеціве моцна праяўляецца народная словатворчасць, што ўпісваецца ў рэчышчы другой этыкетнай нацыяналізацыі.

ЛИТЕРАТУРА

1. Важнік С.А. Тры стыхіі Байнэта, або Праява нацыянальнай моўнай самаідэнтыфікацыі. Серыя: «Лекцыі па Інтэрнэт-лінгвістыцы». Вып. 1. Мінск, 2007.
2. Мечковская Н.Б. Языковая ситуация в Беларуси начала XXI в. Новые черты. Момент истины о белорусском суверенитете летом 2002 г. // Белорусский язык: социолингвистические очерки. München, 2003. С. 126-143.
3. Сунрун А.Я. Беларуская літаратурная мова: паміж *Slavia Orthodoxa* і *Slavia Latina* // Мова — Літаратура — Культура: Мат-лы Міжнар. навук. канф. (Мінск, 22-23.09.1998 г.). Ч. 1. Мінск, 1999. С. 21–24.